

Boom

ZorgBasics

Praktijkgericht onderzoek

Joan Verhoef, Chris Kuiper,
Karin Neijenhuis en Henk Rosendal

3^e DRUK

Praktijkgericht onderzoek

Praktijkgericht onderzoek

ZorgBasics

Joan Verhoef
Chris Kuiper
Karin Neijenhuis
Henk Rosendal

Derde druk

Boom

+ Online leeromgeving

Met onderstaande unieke activeringscode krijg je via **www.boomstudent.nl** toegang tot de online leeromgeving. Deze code is persoonsgebonden en gekoppeld aan de 3e druk. Na activering van de code is de online leeromgeving twee jaar toegankelijk. De code kan tot zes maanden na het verschijnen van een volgende druk geactiveerd worden. De code is eenmalig te gebruiken.

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Basisontwerp omslag: Dog & Pony, Amsterdam
Omslagontwerp: DPS, Amsterdam

© 2023 J. Verhoef, C. Kuiper, K. Neijenhuis, H. Rosendal | Boom uitgevers Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 9789024453139
ISBN e-book 9789024455973
NUR 183

www.boomhogeronderwijs.nl

Inhoud

Inleiding	7
1 Inleiding praktijkgericht onderzoek	11
1.1 Onderzoekend vermogen	11
1.2 Evidence-based practice en praktijkgericht onderzoek	12
1.3 Praktijkgericht onderzoek in de zorg	14
1.4 Onderzoeken, verbeteren, veranderen en vernieuwen	16
1.4.1 Onderzoeken	17
1.4.2 Verbeteren	17
1.4.3 Veranderen	18
1.4.4 Vernieuwen	20
1.5 Ethiek van praktijkgericht onderzoek in de zorg	21
1.5.1 De Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit	21
1.5.2 Wet medisch-wetenschappelijk onderzoek met mensen	22
1.5.3 Privacy en wetgeving	24
1.5.4 Informed consent	26
1.6 Kwaliteit van praktijkgericht onderzoek	28
1.7 Samenwerken met opdrachtgever en onderzoeksbegeleider	30
1.8 Burgers als medeonderzoeker	33
1.9 Factoren die praktijkgericht onderzoek kunnen belemmeren	35
1.10 Succesfactoren in praktijkgericht onderzoek	37
2 Uitvoeren van praktijkgericht onderzoek	41
2.1 Probleem analyseren	43
2.2 Vraagstelling formuleren	47
2.3 Onderzoek ontwerpen	53
2.3.1 Methoden van praktijkgericht onderzoek	54
2.3.2 Onderzoeksvoorstel	64
2.4 Gegevens verzamelen	67
2.4.1 Gegevens verzamelen uit literatuur	67
2.4.2 Nieuwe gegevens verzamelen	77

2.5	Gegevens analyseren	98
2.5.1	Gegevens verwerken uit literatuur	98
2.5.2	Nieuwe gegevens analyseren	101
2.5.3	Interpreteren en concluderen	116
3	Rapporteren van praktijkgericht onderzoek	121
3.1	Beroepsproduct	122
3.2	Onderzoeksverslag of artikel	123
3.3	De structuur van een onderzoeksverslag of artikel	124
3.4	Eisen aan geschreven tekst	126
3.4.1	De titelpagina, het voorwoord en de inhoudsopgave	126
3.4.2	Samenvatting	127
3.4.3	Inleiding	127
3.4.4	Methode	128
3.4.5	Resultaten	129
3.4.6	Discussie, conclusie en aanbevelingen	129
3.4.7	Bronverwijzingen	130
3.4.8	Tabellen, figuren en bijlagen	132
3.4.9	Schrijfstijl en tekstkwaliteit	133
3.4.10	Vormgeving en lay-out	136
3.4.11	Open Access	136
3.5	Mondelinge presentatie	137
3.6	Posterpresentatie	139
3.7	Andere vormen	141
4	Implementeren, verspreiden en evalueren	143
4.1	Implementeren	144
4.2	Verspreiden	149
4.3	Evalueren	150
	Literatuur	153
	Register	159
	Over de auteurs	163
	Illustratieverantwoording	165

Inleiding

Deze uitgave binnen de reeks ZorgBasics is primair bedoeld voor (aankomend) zorgprofessionals die op een verantwoorde wijze willen bijdragen aan onderzoek, zodat zij vervolgens ook beter in staat zijn om antwoorden te geven op vragen in de zorgpraktijk. Het boek biedt hulp aan hbo-studenten die aan hun afstudeeronderzoek werken, maar ook aan docenten en professionals in de zorg die hen daarbij begeleiden. Als professional ben je immers doorlopend op zoek naar verbetering van je handelen. Je hoeft niet zelf werkzaam te zijn als onderzoeker, maar je behoort wel te beschikken over:

- onderzoekend vermogen en een reëel beeld van relevant onderzoek in de zorg (hoofdstuk 1);
- toegang tot betrouwbare informatie over bijvoorbeeld effectiviteit van behandelingen, valide en betrouwbare diagnostische instrumenten, nieuwe behandelmethoden (hoofdstuk 2);
- kennis van praktijkgericht onderzoek in de zorg om bij het lezen van onderzoeksartikelen het kaf van het koren te kunnen scheiden en om zelf praktijkgericht onderzoek uit te kunnen voeren (hoofdstuk 2);
- de vaardigheid om bevindingen te beschrijven of te presenteren (hoofdstuk 3) en te verspreiden (hoofdstuk 4).

Om de juiste afwegingen te kunnen maken in de zorg en een breed aanbod aan interventies en methoden te kunnen toepassen en onderbouwen, zal er voldoende verantwoord onderzoek moeten worden uitgevoerd en ook voldoende divers onderzoek – dat wil zeggen zowel kwalitatief onderzoek, als kwantitatief, beschrijvend, ontwerpgericht en participatief actieonderzoek. Aan al die onderwerpen besteden we in dit boek aandacht.

Deze derde herziene druk van *Praktijkgericht onderzoek* verschilt in een aantal belangrijke opzichten van de tweede druk uit 2019. Zo zijn de twee hoofdstukken *Theorie van praktijkgericht onderzoek* en *Praktijkgericht onderzoek in de praktijk* uit eerdere edities in deze editie geïntegreerd tot één hoofdstuk: *Uitvoeren van praktijkgericht onderzoek*.

Het hoofdstuk *Het schrijven van een onderzoeksverslag of artikel* is vervangen door *Rapporteren van praktijkgericht onderzoek*, waarbij er meer aandacht is voor andere vormen van een eindproduct, zoals presenteren of ontwerpen, dan uitsluitend rapporteren in een verslag. Ten slotte is een hoofdstuk toegevoegd over implementeren, verspreiden en evalueren. Daarnaast zijn de tips in deze

editie direct bij de betreffende paragrafen geplaatst, daar waar onderzoekers ze kunnen gebruiken.

Door het hele boek heen zijn figuren te vinden waaraan te zien is in welke fase van de onderzoekscyclus de onderzoeker bezig is.

Dit boek bevat diverse tips en informatie voor het doen en begeleiden van praktijkgericht onderzoek. Deze zijn te herkennen aan het lampje in de marge.

Verwijzingen naar www.boomstudent.nl, voor downloads en informatieve links, zijn aangeduid met het schermpje.

Verdere verdieping en achtergrondinformatie is weergegeven met het handje in de marge.

Inleiding praktijkgericht onderzoek

1

1.1 Onderzoekend vermogen

Studenten worden binnen het hbo niet primair opgeleid tot onderzoeker. Toch is onderzoekend vermogen tegenwoordig essentieel voor het adequaat kunnen uitoefenen van een beroep op hbo-niveau. Onderzoekend vermogen bestaat uit drie aspecten: (1) het beschikken over een onderzoekende houding, (2) onderzoek van anderen toe kunnen passen in het eigen professionele handelen en (3) onderzoek kunnen doen dat innovatie van de beroepspraktijk ondersteunt (Andriessen, 2014; Schuitema & Soleman, 2020). Onderzoekend vermogen staat daarbij in dienst van het beter uitvoeren van het beroep en leidt tot reflectie, tot evidence-based practice en tot onderzoek en innovatie. De beroepspraktijk vraagt om professionals met een onderzoekende houding die leren door kritisch te redeneren en te argumenteren, die situaties en vragen vanuit verschillende perspectieven bekijken en die om kunnen gaan met complexe, soms tegenstrijdige, informatie (Van der Donk & Van Lanen, 2019). Het is daarom van belang dat je als hbo-student leert hoe je onderzoek uitvoert en hier actief aan kan bijdragen. Praktijkgericht onderzoek is noodzakelijk voor zowel het behouden én verhogen van de kwaliteit van de beroepspraktijk als voor innovatie van de beroepspraktijk. Praktijkgericht onderzoek is daarbij een middel om de praktijk te verbeteren en innoveren, en geen doel op zich (Pluymakers & Boonen, 2019). Ook zul je gepubliceerde onderzoeksresultaten moeten kunnen beoordelen op hun waarde, en zo nodig integreren in je beroepspraktijk.

Praktijkgericht onderzoek begint met een onderzoekende houding. Daarmee wordt een houding bedoeld die is gebaseerd op nieuwsgierigheid, waarbij je doorlopend naar de wereld kijkt alsof deze nieuw is. Deze houding gaat samen met het besef dat je altijd goed moet kijken om iets te (kunnen) begrijpen. Een onderzoekende houding vraagt dat je altijd kritisch nadenkt over andere oplossingen en mogelijkheden voor verbetering. Maar daarnaast is deze houding ook gericht op het willen bereiken van een doel en dat kan niet zonder het delen van kennis en ervaring. Deze houding, die verwacht wordt van alle

hbo-professionals en hbo-studenten, ligt aan de basis van praktijkgericht onderzoek.

De kenmerken van een onderzoekende houding kunnen geclusterd worden in drie dimensies (Losse, 2018):

- open houding: open voor nieuwe indrukken, bereid tot perspectiefwisseling, willen begrijpen en willen delen;
- kritische houding: willen checken of het klopt, willen onderbouwen, willen verantwoorden;
- creatieve houding: willen voortbouwen, willen toevoegen, gericht op vernieuwing.

Door het doen van praktijkgericht onderzoek spreek je je onderzoekende houding aan: je ontwikkelt een open, kritische en creatieve houding om passende oplossingen te creëren voor praktijkproblemen (Van der Donk & Van Lanen, 2019).

1.2 Evidence-based practice en praktijkgericht onderzoek

Het doel van onderzoek is het ontwikkelen van nieuwe kennis volgens een van tevoren opgesteld plan (Andriessen & Butter, 2016; Verschuren, 2009). Bij *evidence-based practice* gaat het om het toepassen van onderzoeksresultaten, professionele kennis en ervaringskennis en daarmee om het gebruiken van de aanwezige kennis. Evidence-based practice is daarmee een manier om onderzoek toe te passen in de praktijk en te verbinden met de beroepspraktijk. In onderzoek gaat het om het ontwikkelen van (nieuwe) kennis op grond waarvan algemene uitspraken gedaan kunnen worden over het bieden van effectieve zorg; bij evidence-based practice gaat het om het nemen van een goed onderbouwde beslissing ten aanzien van de zorg voor een individuele cliënt in een specifieke context of situatie.

Doelen van praktijkgericht onderzoek zijn het ontwikkelen of toepasbaar maken van kennis voor een brede beroepscontext, om oplossingen op te leveren voor generieke problemen in de beroepspraktijk of in de zorg, of het zoeken van antwoorden op vragen in een specifieke beroepssituatie om deze situatie beter te begrijpen en, indien mogelijk, te verbeteren (Van der Donk & Van Lanen, 2019).

Bij evidence-based practice gaat het om het nemen van beslissingen in de zorg op basis van het best beschikbare bewijs, in combinatie met de kennis en ervaring van de beroepsbeoefenaar en de waarde(n) en voorkeur van de *individuele* cliënt (Kuiper et al., 2020). Uitkomsten uit (praktijkgericht) onderzoek kunnen zo een rol spelen bij het nemen van beslissingen in de zorg.

Het betrekken van onderzoeksbewijs in je (be)handelen kun je systematisch doen met de methodiek van evidence-based practice (Sackett et al., 1996; Verhoef et al., 2020):

1. het (zorg- of gezondheids)probleem vertalen in een beantwoordbare vraag;
2. het efficiënt zoeken naar het beste bewijsmateriaal;
3. het beoordelen van het gevonden bewijs op methodologische kwaliteit en toepasbaarheid;
4. het nemen van een gezamenlijke beslissing met de client en deze beslissing toepassen in de praktijk;
5. het regelmatig evalueren van het proces en het resultaat.

Bij evidence-based practice zoek je naar kennis uit verschillende bronnen (wetenschappelijk, professioneel en persoonlijk), naar bewijs en naar evidence. Bewijs wordt daarbij opgevat als de resultaten van wetenschappelijk onderzoek, evidence als getoetste en betrouwbaar bevonden persoonlijke en professionele kennis. Zeker wanneer er geen bewijs voorhanden is of als het bewijs onvoldoende is om de vraag in zijn geheel te beantwoorden, of wanneer gevonden bewijs niet toepasbaar is, moet er ook gezocht worden naar geëxpliciteerde evidence. Ook kennis die niet geëxpliciteerd is, is te toetsen en kan leiden tot evidence. In dit proces wordt impliciete kennis van de cliënt, de behandelaar, van experts en collega's expliciet gemaakt en getoetst (Kuiper et al., 2020).

Als zorgprofessional draag je bij aan het signaleren welke kennis nog ontbreekt. Als het antwoord op een praktijkvraag niet beschikbaar is in de vakliteratuur, kan dit een reden zijn om deze kennis zelf te gaan ontwikkelen door het doen van praktijkgericht onderzoek (Wouters et al., 2021). Door het doen van praktijkgericht onderzoek kun je nieuwe kennis of nieuw bewijs ontwikkelen. Daarbij maak je ook gebruik van al aanwezige kennis en bewijs – je onderzoekt altijd in de literatuur wat er al bekend is. Praktijkgericht onderzoek kan bijdragen aan evidence-based practice door het leveren van bewijs of evidence.

Bij praktijkgericht onderzoek ligt de nadruk op het genereren van kennis, bij evidence-based practice op besluitvorming, gebaseerd op kennis. De eerdergenoemde onderzoekende houding speelt zowel bij onderzoeken als bij evidence-based practice een voorwaardelijke rol; zonder nieuwsgierigheid en een kritische blik geen onderzoek en geen evidence-based practice. De professional heeft voor onderzoek en voor evidence-based practice dezelfde onderliggende basiskennis nodig, namelijk kennis van de methodologie van wetenschappelijk onderzoek.

1.3 Praktijkgericht onderzoek in de zorg

Dit boek gaat over praktijkgericht onderzoek. Dit betekent dat je onderzoek uitvoert om vragen vanuit de beroepspraktijk te beantwoorden. Praktijkgericht onderzoek voer je vaak uit in samenwerking met een hogeschool. De (wetenschappelijke) eisen aan dit onderzoek zijn niet anders dan die aan onderzoek dat op universiteiten wordt uitgevoerd, maar de richting en inbedding van het onderzoek verschillen daar wel van.

Een hogeschool is een kennisinstelling die gericht is op de (door)ontwikkeling van de beroepspraktijk. Zowel onderwijs als onderzoek wordt in nauwe samenwerking (vaak in coproductie of cocreatie) met de praktijk uitgevoerd. Deze onderlinge verwevenheid tussen overheid, industrie en kennis/expertise-instellingen (triple) samen met burgers (quadruple) maakt praktijkgericht onderzoek mogelijk.

De doelstelling van het praktijkgericht onderzoek zoals hogescholen dat uitvoeren is tweeledig:

1. het geven van een kwaliteitsimpuls aan het hbo-onderwijs en op deze wijze (mede) zorgen voor het up-to-date blijven van dit onderwijs;
2. het leveren van (praktijk)kennis aan de beroepspraktijk en zo bijdragen aan innovatie van de praktijk (www.vereniginghogescholen.nl).

Praktijkgericht onderzoek is onderzoek waarvan de vraagstelling wordt ingegeven door de beroepspraktijk en waarvan de opgedane kennis direct kan bijdragen aan die beroepspraktijk (Andriessen, 2014). Dit onderzoek moet van hoge kwaliteit zijn en wel om de volgende redenen:

- Het onderzoek heeft een grote invloed op de praktijk. Dat betekent dat een gebrekkige kwaliteit van het onderzoek een groot negatief effect kan hebben op de praktijk.
- Het onderzoek heeft vaak ook invloed op de inhoud van het curriculum van zorgopleidingen. Uitkomsten van onderzoek van lage kwaliteit kunnen via die weg bij veel toekomstige professionals terechtkomen.

Praktijkgericht onderzoek binnen het hoger beroepsonderwijs heeft een aantal specifieke kenmerken (Vereniging van Hogescholen, 2015):

- Het is geworteld in de beroepspraktijk. De vraagstellingen worden ingegeven door de professionele praktijk. Het onderzoek genereert vervolgens kennis, inzichten en producten die bijdragen aan het oplossen van de problemen in de beroepspraktijk en/of aan de ontwikkeling van deze beroepspraktijk.
- Het wordt vormgegeven binnen een groot scala van organisatorische verbanden, waaronder lectoraten, kenniscentra en centers of expertise.

Deze verbanden, veelal multiprofessioneel samengesteld, delen kennis en inzichten met bedrijven en instellingen, voeren praktijkgericht onderzoek uit en ontwikkelen, meestal in coproductie met externe partijen, nieuwe kennis, inzichten en producten.

- Het is methodologisch verantwoord en daarnaast sterk gebonden aan de context. De gegenereerde kennis en inzichten moeten niet alleen geldig en betrouwbaar zijn, maar ook maatschappelijk relevant.
- Het kent een sterke verbinding met het onderwijs. Docenten maken deel uit van de lectoraten en onderzoekscentra. Via stages, opdrachten, leeronderzoek, minors en afstudeeronderzoeken zijn studenten actief betrokken bij het onderzoek. Het onderzoek heeft een vernieuwende werking op het curriculum van opleidingen en draagt bij aan de kwaliteit van het onderwijs en aan de verdere professionalisering van docenten.
- Het levert kennis en inzichten op die door zowel de praktijk als het onderwijs worden gebruikt. Ze worden daarnaast overgebracht via wetenschappelijke publicaties, via bijdragen aan vaktijdschriften, via producten, modellen en simulaties, via voordrachten en presentaties en via uiteenlopende media, zoals internet, social media, kranten, radio en tv.
- Het is gevarieerd. Het type praktijkgericht onderzoek dat wordt verricht, de wijze waarop kennis en inzichten worden gedocumenteerd en gedeeld, het soort producten dat dit oplevert en de vormgeving van de netwerken zijn afgestemd op wat in de verschillende sectoren van de beroepspraktijk nodig en bruikbaar is.

Het uitvoeren van praktijkgericht onderzoek is niet eenvoudig. Er komt veel bij kijken en als onderzoeker moet je doorlopend keuzes maken over de inhoud van het onderzoek en de uitvoering ervan. Deze keuzes bepalen voor een groot deel de kwaliteit van het onderzoek. Dit geldt zowel voor beginnende als voor meer ervaren onderzoekers (Rosendal & Ong, 2009).

Deze bovenstaande observaties leiden tot de volgende kwaliteitsvoorwaarden:

- De onderzoeksvraag komt voort uit de beroepspraktijk.
- Onderzoekers werken in samenwerking met de praktijk aan het beantwoorden van de vraag.
- Onderzoek richt zich op het ontwikkelen van nieuwe kennis; de output kan verschillende vormen hebben (zie hoofdstuk 4).
- De uitkomsten van het onderzoek kunnen direct bijdragen aan die beroepspraktijk (outcome en impact, zie hoofdstuk 4).
- Het onderzoek heeft een korte doorlooptijd om goed aan te kunnen sluiten bij de behoeften in de praktijk.
- Er is vaak sprake van transdisciplinaire of interprofessionele samenwerking (Wouters et al., 2021).

In deze **ZorgBasics** staat praktijkgericht onderzoek in de zorg centraal. Het boek beschrijft de fasen en methoden van praktijkgericht onderzoek en gaat in op verschillende (kwalitatieve en kwantitatieve) methoden om gegevens te verzamelen en te verwerken. In alle hoofdstukken worden voorbeelden beschreven uit de praktijk van ergotherapeuten, fysiotherapeuten, logopedisten of verpleegkundigen.

Deze derde druk is geactualiseerd en op diverse onderdelen herzien. Zo is er meer aandacht voor het onderzoekend vermogen, de ethische aspecten van onderzoek doen, cliëntenparticipatie en het presenteren van resultaten. De onderzoekstypen ontwerpgericht en participatief actieonderzoek zijn uitgebreid en geactualiseerd. Ook nieuw bij de derde druk is de online leeromgeving. Hier vind je het online boek, een begrippentrainer en handleidingen, gedragscodes, normen, rapporten, tools en checklists waarnaar in het boek verwezen wordt.

ZorgBasics Praktijkgericht onderzoek is bedoeld voor studenten in het hoger onderwijs en professionals, zodat zij vragen uit de praktijk met behulp van onderzoek kunnen beantwoorden en zo kunnen bijdragen aan verbetering van de kwaliteit van zorg.

De auteurs zijn allen werkzaam in het hoger beroeps-onderwijs en werken met praktijkgericht onderzoek bij verschillende zorgopleidingen en kenniscentra.

